

TIDINGE VAN DIE GOUDE

Mededelingsblad Oudheidkundige Kring "Die Goude"

Redactie:

Jaap Rebel, Henny van Dolder-de Wit,
Jan Kompagnie, Nico Habermehl
Redactieadres: Westhaven 43,
2801 PL Gouda

Secretariaat:

Postbus 307,
2800 AH Gouda (tel. 0182 - 517054).
penningmeester/ledenadministratie:
R.F. Stijnis, Vlietenburg 32,
2804 WT Gouda (tel. 0182 - 532278).

Jaargang 16, No. 4 - Oktober 1998;

Postrekening nr. 39.70.93, t.n.v. "Die Goude", Gouda

GOUDSE KLOOSTERS IN DE MIDDELEEUWEN (7)

Het Catharinaklooster of 'Suster Yde convent'

Henny van Dolder-de Wit

De oprichting

Het ontstaan van het klooster van St. Catharina, eertijds gelegen aan de Groeneweg, is in vele eeuwen gehuld; over de geschiedenis is door gebrek aan archiefstukken weinig bekend. Er zijn aanwijzingen dat de stichting een voortzetting was van het 'huis op de vijver', dat in 1418 plaats zou hebben gemaakt voor de vestiging van de Minderbroeders.' Als stichteres wordt Yde Engebrechtsdochter genoemd, het klooster werd dan ook wel aangeduid als 'Suster Yde Convent'. Het is mogelijk dat deze vrouw dezelfde motivatie bezat als Machteld Cosijns, de stichteres van het Margarethaklooster. Walvis zegt vernomen te hebben dat de grafzerk van zuster Yde 'tot voor enkele jaren' nog in de kapel aanwezig was. Daarop stond als jaar van overlijden vermeld 1464. De patrones van het klooster, St. Catharina, was in Gouda, zoals ook elders, een populaire heilige: diverse altaren, een Gasthuis en een Gilde droegen haar naam. In de Goudse Glazen is zij in de zestiende eeuw tweemaal afgebeeld (Glas 6 en 17).

De orde

Als volgelingen van de derde regel van St. Franciscus waren de zusters als tertiariissen aangesloten bij het Utrechtse kapittel." Tot aan de opheffing van het St. Catharinaklooster is het

nooit een besloten gemeenschap geweest. Toen paus Pius V in 1568 het kapittel ophief streefde hij ernaar om alle conventualen onder de Provinciaal van de Minderbroeders-Observanten te plaatsen. De paters van de conventen onderwierpen zich, althans uiterlijk, aan deze beslissing, maar de maters van verschillende kloosters verzetten zich ertegen. Walvis merkt op: "Onder deze prijsbare Voorstanderessen van haar aloud recht was ook de kloostermoeder van St. Katharine Ter Goude".

De gebouwen

De naam Koepoort herinnert er aan dat het Catharinaklooster, een eigen boerderij bezat. Walvis beschrijft de gebouwen als volgt: "Het klooster van St. Katharinen lag aan de zuidzijde van den Tienden en oostzijde van den Groeneweg, strekte zich tot de vesten en 't Cellebroeders erve uit, had eenen breeden steenen ingang of poorte over de Patersteeg, noch de Koepoort genaamd (omdat 's kloosters koeyen hier door in en uit Wierden geleid)". Ook zag hij in 1714 bij de stadsvesten nog "...der zusteren waschen en plashuizen" en de "penitentietoren of huis bij het bruggetje".

De beschrijving klinkt alsof Walvis de situatie ter plaatse goed heeft bestudeerd, maar desondanks is die bij recent archiefonderzoek herzien. Op de lokatie aan de Groeneweg vinden we nu de professor Casimirschool met de daarnaast gelegen speelplaats. Over de geschiedenis en inrichting van de, wellicht rijk ingerichte, kapel is eveneens weinig bekend.

Het leven in het klooster

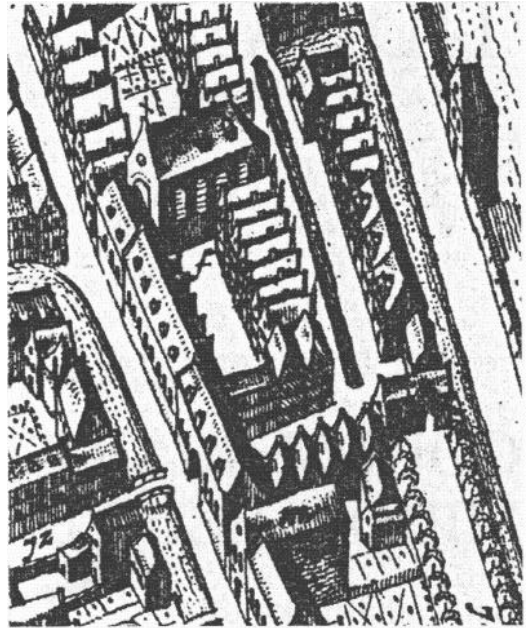
Naast hun religieuze plichten voorzagen de nonnen van St. Catharina in hun dagelijks onderhoud, zoals hun medezusters in andere kloosters. Van Heel zegt in zijn beschrijving van de tertiariessen van het Utrechts kapittel: "Zij besteedden hunnen tijd soms met het beoefenen van werken van barmhartigheid, zoals ziekenverpleging of verzorging van **weezen**, maar meestal met naaien, spinnen, weven, boeken schrijven en ook handel drijven".

Wat betreft de ziekenverpleging, zijn na hem komende auteurs, waaronder **Bik**, een andere mening toegedaan. Hij komt tot een hoofdzakelijk negatieve conclusie, omdat de archivalia van de Gasthuizen met geen woord melding maken van nonnen die daar verpleegdiensten verrichtten of er woonden. Bovendien verbood het Utrechts kapittel in 1497 aan tertiariessen het verplegen van zieken aan huis, wat bij de betere standen in de middeleeuwen toch gebruikelijk was. Taal schat het aantal zusters vóór 1517 op ca. veertig.

Een ruime opzet van de gebouwen maakte het Catharinaconvent geschikt voor belangrijke samenkomsten. In 1492 waren dit "de **officiael** en de andere heren van Utrecht" en in 1507 "den drossaert van **IJsselstijn**". Een geregelde gast was ook mr. Vincent Cornelis Dammaszn, lid van de Rekenkamer te 's-Gravenhage. In 1554 kreeg de bijeenkomst zelfs een feestelijk tintje. Toen werd het glas geheven bij de bezegeling van een contract tussen de burgemeesters en de rector van de Latijnse school. Wijbisschop Nicolaas van Nieuwland en zijn gevolg **logeerden** er, toen hij als vicaris van de Utrechtse **bis**schop Joris van Egmond in Gouda verbleef, om aan kinderen het vormsel toe te dienen. De **toe**loop bij de St.-Janskerk was zo groot dat er extra kosteren werden ingezet om de orde te bewaren "vanwege gedruysch van 't volk".

De ondergang

De nonnen van St. Catharina bleven zich na de opheffing van de kloosters strijdbaar opstellen. Met Kerstmis 1573, toen het openlijk **praktise**ren van het rooms katholieke geloof al niet **zon**der risico was, lieten zij door de 'pastoor van Capelle' in hun spinkamer de mis opdragen. Wellicht was het voor deze gelegenheid dat de zusters het waagden hun kerkschatten terug te halen. Die waren tijdig ondergebracht in het 'Herthuys' aan de Markt (nr.58, nu drogisterij Etos), waar de vrouw van de waard Jan Hermenszn de Vrij, een vurig aanhangster van

1) Het voormalige Catharinaklooster: Na ca. 1610 werd een deel van de gebouwen aan de Groeneweg ingericht als strafgevangenis. Detail uit de stadsplattegrond van F. de Wit en J. Blaeu (1698).

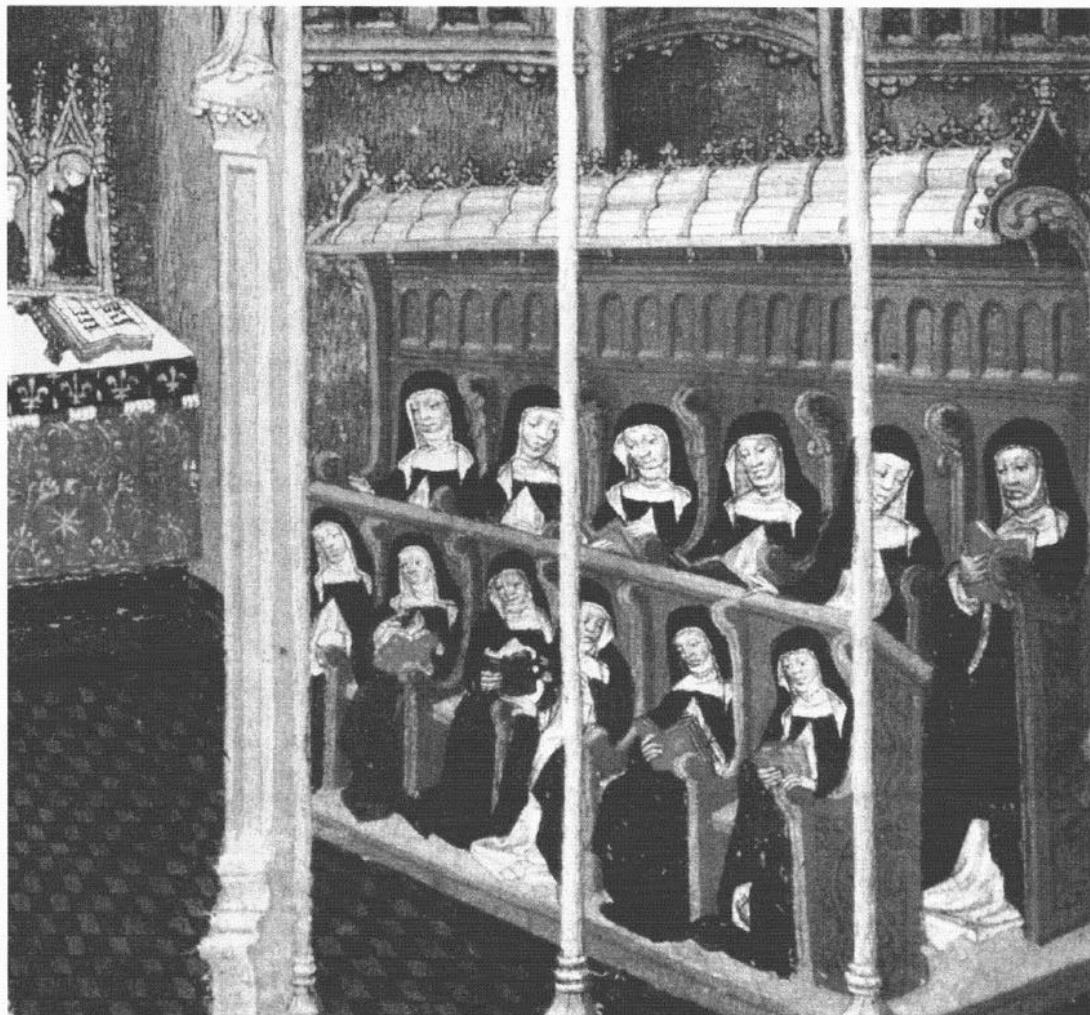
het katholieke geloof, ze verborgen hield. Hun avontuur eindigde op de Korte Tiendeweg, waar zij werden overvallen en van hun kostbaarheden beroofd.

Het opdragen van de mis ging echter gewoon door en na het vertrek van de pastoor begonnen "die goede religiosen uyt derstemme **singen**, de op die oude catholieke manier den Heer te **danken** ende te looven".

Hieruit volgt de conclusie dat vóór de **inge**bruikneming van de vaste schuilkerken, **degenen** die het rooms katholieke geloof trouw waren gebleven, in het geheim bijeen kwamen in **verlaten** kloostergebouwen.

Bij een herhaling in 1579 woonden wel driehonderd personen de mis bij. Zo'n toestroom van volk kon niet onopgemerkt blijven, het kostte de zusters dan ook bijna hun uitkering. In 1587 waren er nog vijftwintig gewezen Catharina-zusters die door de stad werden **geali**menteerd. Enkelens traden in het huwelijk, zoals blijkt uit een aantekening in de Percelenindex van dr. C.J. Matthijs 'Groeneweg en Tuinstraat': "burgemeester Heronimus Kreyvenger een huis, daar zijn huisvrouw Sytgen **Lenerts** conventuale tot de Catharijnen is geweest".

Dat het Catharinaklooster bij de opstand van 1572 niet ontkwam aan wanordelijkheden, **ver**oorzaakt door soldaten, verklaart misschien de

2. Nonnen tijdens het koorgebed in hun kloosterkapel. Illustratie uit een Frans psalter (zestiende eeuw).

naam 'Geuzenstraat', die in 1593 op een deel van het kloosterterrein werd aangelegd. "Dese straet wordt genoemt Corteguesenstraet ende creech de naem uyt opveylen van de erven". Aanvankelijk was er sprake van een Lange en Korte Geuzenstraat.

De hoop op herstel van de Rooms katholieke godsdienst, i.c. het kloosterwezen bleef lange tijd levendig, zoals blijkt uit enkele testamentaire beschikkingen en forse schenkingen in geld. In 1612, ontvingen de oversten en regenten van het Catharinaklooster nog een som van 1600 gulden. Op 13 augustus 1651 overleed de gewezen non Maria Henricks, Zij liet 500 gulden na en 'enige kerkvaten en klederen', onder voorwaarde dat bij wederoprichting van haar klooster deze voorwerpen daaraan ten goede zouden komen.

Verschillende zusters werden in de St.-Janskerk begraven zoals Lijsbeth Cornelis, die er een eigen graf bezat. Tijdens haar begrafenis luiden er vier klokken.'

De bewoners van het 'Herthuis' bleven lang na de Hervorming vurige aanhangers van het rooms katholieke geloof, zoals blijkt uit de acta van de kerkenraad van de Nederduytsch gereformeerde (hervormde) gemeente. In de vergadering van 20 augustus 1665 werd gemeld " ..dat er geruchten zijn dat den weert in 't Herthuys eenige luijden inquieteert (verontrust) in het stuck van de religie, en soeckt te trecken tot de Paperije, oock sich hart toont teegen leveranciers van eetwaren welcke van de gereformeerde religie sijn". Mocht het bericht waarheid bevatten dan zou de waard worden verzocht zich voortaan daarvan te onthouden.'

In 1593 werd het Catharinaconvent bij percelen verkocht en een deel van de gebouwen ingericht als strafgevangenis. Behalve booswichten vonden hier ook proveniers een onderdak; ze hielden zich verplicht bezig met handenarbeid. Op een gevelsteen boven de ingang waren twee 'raspende' boeven afgebeeld. In verschillende steden vond men een zogenaamd rasp- of spinhuis. De veroordeelden moesten bepaalde houtsoorten, voornamelijk brazielhout, fijn raspen voor de bereiding van verfstoffen. Op de gevelsteen, die helaas verloren ging, stond een gedicht te lezen, dat een ernstige waarschuwing bevatte:

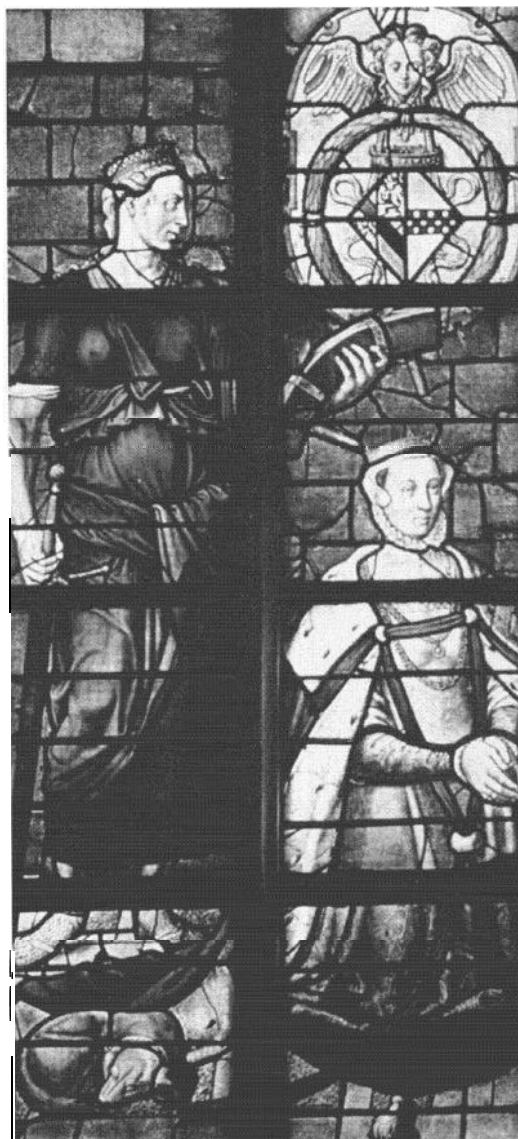
Dat gy hier ziet, is anders niet
als een vertoning zonder stem.
Maar in het huys, daar is het kruys,
des deugnits dwang en luyaarts klem.
Hier beeld men af, daar is de straf,
hier dreygd men, daar geschied de daad:
En alle beyd', is 't aangeleyd,
om dat de mensch zou meyden 't quaad.

De kloosterkapel bleef overeind tot halverwege de negentiende eeuw, zij het in vervallen staat. De aftakeling begon al in 1582, toen allerlei materialen werden verkocht, onder meer ten dienste van reparaties aan de St.- Janskerk: "Betaelt Herman Maertsz. een dack van steen op te breecken in de kerk van de Catrijnen, 5 stuivers."

Een kerkmeester ontving in datzelfde jaar voor verrichte diensten zelfs een zerk uit de voormalige kloosterkapel: "Betaelt Gerrit Pietersz. de Gruyter voor syn moyte en dienst in 't vorderen en inmaenen van huysrenten tot den jaere [15]82 incluyt, 30 gulden." In de marge staat: "mits dat hij hebben soude een serck uut de Catrinenkerck."

Walvis vertelt dat de kapel na de opheffing van het klooster voor allerlei doeleinden werd gebruikt, zoals Stads-schermeschool en "...op kermissen 't schouwtooneel", Tenslotte diende de ruimte als turfopslagplaats voor de stad, en kreeg in de volksmond de naam van 'Turfkerk'. Voor deze brandstof waren ruime opslagplaatsen nodig, turf diende niet alleen voor industriële, maar ook voor huiselijke doeleinden.

Halverwege de negentiende eeuw leek het of de Catharinakapel in haar functie van godshuis hersteld zou worden. In 1842 zocht de 'Commissie voor de daarstelling en instandhouding van de Armenkerk bij de Hervormde Gemeente van Gouda' een voor kerkdiensten geschikte ruimte. Het oog viel daarbij op de

3. De heilige Catharina met haar attributen: het zwaard en het gebroken rad. Afbeelding in een van de Goudse Glazen (Nr.6) als patroonheilige van Margaretha van der Marck, echtgenote van de graaf van Arenberg. Ontwerper en glazenier: Dirck Crabeth (1571).

Turfkerk. Uit een gedetailleerde begroting blijkt de miserabele toestand waarin het gebouw verkeerde, maar ze bevat ook interessante details, zoals 'vijfentwintig ramen, een half-cirkelvormig plafond' etcetera. (Bijlage 1). De kosten van herstel werden door de aannemer A. Koorevaar geschat op f 4.169,-. Door dit forse bedrag lieten de Commissieleden zich niet afschrikken, maar profileerden zich als vroege 'monumentenzorgers'. Aan B en W verzochten

4. 'Het Herthuis' aan de Markt was gedurende lange tijd een belangrijk en druk bezocht herenlogement.

Detail uit een litho van Dirk Johannes van Vreumingen (ca. 1850) Collectie Stedelijke Musea.

Geraadpleegde literatuur:

- J. Taal, Goudse kloosters in de middeleeuwen. Die Goude 11 (1960).
 Al Scheygrond, Goudsche Straatnamen. Canaletto Alphen aan den Rijn (1979)

Noten

1. Koen Goudriaan, De vroegste klooster-stichtingen in Gouda. Tidinge 14/1 (1996) 10-18.
2. Dalmatius van Heel, De tertiariissen van het Utrechtse kapittel. Utrecht (1939) 139-140
3. Walvis II, (1714) 156-157.
4. J.G.W.F.Bik | Vijf eeuwen medisch leven in een Hollandse stad. Die Goude 8 (1955) 173-175
5. SAHM OA 544, fol. 177
6. liturgisch vaatwerk
7. AHGG Jaarrekening 1622, KM 292, 14r.
8. AHGG KA 4, 25r
9. AHGG, KM 269, 39r
10. AHGG Idem, 52r.
- 11 H.A.van Dolder « de Wit, Kerkelijke armenzorg in Gouda in de negentiende eeuw, Die Goude 11 (1989) 151, 152, 158.
12. Idem, Van kloosterkapel tot turf-pakhuis. Tidinge 8/1 (1990) 15-18.

zij toestemming tot restauratie van "een monument, hetwelk der stad tot sieraad zoude strekken". Het stadsbestuur toonde haar onverschilligheid door de kapel op 6 juni 1851 per advertentie voor sloop aan te bieden, tegelijk met de Rotterdamse Poort."

In 1984 trof de Archeologische Vereniging 'Gouda' bij bodemonderzoek op de plaats van het Catharinaklooster muurresten aan van het koorgedeelte van de kapel. Daaruit kon worden geconcludeerd dat de fundering heeft bestaan uit eiken balken in de vorm van een rooster, met daaronder korte palen van 60 cm lengte. Onder de steunberen bevonden zich dennen palen van 1½ m lengte, in bundelvorm geslagen. De stenen dateren van ca. 1450. De vloer van de kapel bestond uit groen en geel gekleurde plavuizen. Rondom trof men resten van aardewerk aan, waaronder enkele fragmenten van Majolicaschotels. De oudste scherven dateren uit de periode omstreeks 1500. Enkele skeletten konden niet nader worden onderzocht, omdat de kisten bijna geheel onder de bestrating lagen. Opnieuw een bewijs dat de Goudse bodem nog veel herinneringen aan het verleden verborgen houdt.*

Bijlage 1.

Begroting voor restauratie van de Turfkerk door A. Korevaar, 26 januari 1842.

1. Een kap gedekt met panne en vorsten
2. De omtrek der kerk met houtd goten
3. 25 nieuwe kerkramen
4. Een nieuwe avant-corps (geveluitbouw)
5. Een consistoriekamer in de kerk
6. Het interieur der kerk
7. Het half-cirkelvormige plannd stucadoren
8. De muren van binnen plijsteren
9. De vloering bestraten
10. 6 ijzerd dwars ankers
11. Verwers en glazenmakerswerk
12. De kerk van buiten repareren en reinigen

AHGG Correspondentie Commissie Armen-kerk, KM 1496, nr. 48.